

LA MOMEROTA, FIGURA FESTIVA DE MATARÓ. ANTECEDENTS I RECREACIÓ

La Momerota de Mataró és una figura de foc que s'incorpora a l'imaginari festiu de la ciutat l'any 1979. És el primer entremès que s'afegeix a la secular família Robafaves i els Nans, i obre així les portes a l'aparició de noves figures que progressivament aniran completant l'estol d'elements de cultura popular i tradicional entorn de les festes de Les Santes. Amb aquest ordre, la Momerota, la Momeroteta, les Diablesses, l'Àliga, el Drac, els Nans nous i el Dragalió.

Les ruixades de foc mediterrani de la Momerota enxampen tothom amb el risc calculat d'un bou que treu espurnes per les banyes i provoca corredisses. Mobilitat i joc que converteixen els ciutadans en actors de la festa.

1979. UNA NOVA FIGURA¹

Les Santes de 1979 són les primeres comandades per un consistori escollit democràticament, després d'un llarg període de dictadura. La transició política ha començat l'any 1975 amb la mort del general Franco. Són temps d'efervescència social, de recuperació del carrer, de desig d'expressar la identitat catalana tants anys reprimida, de voluntat de rescatar la cultura popular. Els grups de la societat civil impulsen unes Santes renovades. El nou Ajuntament s'apressa a mostrar la identitat silenciada i s'avé a reconduir els continguts de la Festa Major. Es volen legitimar amb segell propi els elements festius que existeixen des de temps remots i es rebutja tot allò que sembla producte del règim franquista.

És en aquest context que a Mataró, com a molts llocs de Catalunya, apareixen nous elements de l'imaginari festiu. N'hi ha uns que són imitacions de figures tradicionals ben arrelades en poblacions del país, com les Diablesses o el Drac. N'hi ha d'altres, que sorgeixen com a restitució o recreació de bestiari que havia existit al Mataró d'abans.

Un grup de joves entusiastes reunits al voltant del Foment, conscients de la necessitat d'un element de foc lúdic i participatiu, decideixen posar fil a l'agulla per crear una figura de foc per a la ciutat i trien la Momerota que l'etnòleg Joan Amades i Gelats descriu, la que havia existit a Canet i que, presumiblement, era semblant a la que devia haver existit a Mataró.

La història de 1979 també és història. La modèstia i el rebuig a tot personalisme del grup promotor, ha fet que sempre s'hagi parlat d'un nucli anònim de nois i noies i que poques vegades s'hagi deixat constància de noms i cognoms.

La Momerota es construeix al semisoterrani d'una nau mig abandonada que hi ha aleshores a l'emplaçament de l'actual escola bressol de Les Figueretes. La nau pertany a l'empresa de can Marfà i està plena de mals endreços. Hi ha també unes quadres i dos pous, d'on s'extreu aigua que es bombeja cap a la fàbrica gran del Camí Ral.

En poques setmanes, queda construïda la figura. El finançament per comprar el material va a compte de Juanxo Fradera i de Lluís Hugas, que destinen els diners que l'Ajuntament els paga pel fet de ser portadors dels Gegants de Mataró.

L'actor Boris Ruiz és l'artífex del cap de la Momerota. La testa està coronada per dues banyes que són els punts de foc on espeteguen carretilles i titanis. Tot el cap és de pasta de paper reforçada, especialment les banyes, amb reixat de galliner. Els ulls de l'animaló revelen el caràcter entremaliat, subversiu i transgressor que caracteritza la figura. L'estructura interna és inicialment de fusta, encarregada a Paco Siles, fuster de Cirera. La cua, si més no al principi, és una autèntica cua de cavall, que es manté en condicions gràcies a l'insecticida que se li aplica regularment.

La modista Pilar Lluch Julià, del carrer d'Amàlia, fa tot el vestit amb roba de vellut recosida, d'un antic teló del teatre Foment, guarnida en ambdós costats per l'escut de la ciutat. En la feina de cosir, hi col·laboren Víctor Ligos i la germana de Pilar, Teresa Lluch, tietes d'Imma Vilatersana, membre del grup promotor. Dels brodats dels escuts, se n'encarrega la senyora Mercè Hugas, tieta de Lluís Hugas.

A part dels ja citats Juanxo Fradera, Lluís Hugas, Víctor Ligos, Boris Ruiz i Imma Vilatersana, els emprenedors que inicien l'aventura són també Josep Comas, Fàtima Soler i Xavier Comas, que a més s'encarreguen de convèncer i engrescar persones que hauran de formar l'equip de portadors i músics. Demanen a Assumpta Valls la composició d'una música identificativa i a Montse Calsapeu la coreografia per al ball propi.

La Momerota arrenca de la casa de les germanes Lluch, les cosidores del carrer d'Amàlia. Fa un tomb de prova per la plaça de les Tereses, abans de la presentació oficial a la plaça de Santa Anna i la posterior anada cap a l'Ajuntament, on s'afegeix a la tradicional Dormida, la tarda del 25 de juliol de 1979. Els grallers són Assumpta Valls, Pere Maria Ibern, Eugeni Soler, Toni Maymó, Imma Vilatersana i Andreu Carretero. Els portadors de la primera època són Pep Timoneda, Tomàs Batlle, Robert Pou, Lluís Pineda, Quique del Rey, Pep Manté, Jordi Solà, Joan Castellà, Miquel Aliberas, Valentí Safont, Toni Canal, Joan Piqué, Montse Garcia².

La Momerota sortint de la casa número 30 del carrer d'Amàlia, el 25 de juliol de 1979.
Col·lecció família Vilatersana Lluch.

La Momerota és fruit de la iniciativa popular. Els seus portadors formen un grup obert, autogestionari i no remunerat, digne de l'esperit més radical de les noves Santes que s'estan forjant. Passats uns mesos de gestions, incertesa i dubtes, l'any 1981 la figura, els portadors i els músics són reconeguts per l'autoritat municipal i passen a ser patrimoni de la ciutat. Des d'aleshores, la Momerota forma part de l'estol de comparses institucionals de Mataró.

ANTECEDENTS A MATARÓ

De l'antiga Momerota de Mataró no tenim cap descripció precisa. Tal com veurem, disposem només d'escadussers indicis. Per això, la incorporació de la figura l'any 1979, més que pròpiament una restitució, és una recreació moderna.

Per als joves del grup promotor, els escrits del Joan Amades són el referent per a la recreació esmentada. Quan Amades publica cap als anys trenta del segle xx el *Costumari Català*³, deixa escrit que, a Mataró, és aleshores ben viu en la parla de la gent el qualificatiu de «momerota» aplicat als objectes estranys i extravagants. Aquesta realitat li serveix de base per suposar que a la nostra ciutat havia existit una figura semblant a la coneguda Momerota de Canet, una mena de bèstia amb cos de bou o vaca, coberta amb una flassada, portada per un parell d'homes, que empaitava la gent durant les festes de Carnestoltes. El darrer dimarts

de la setmana carnavalesca, amb escopetes de pólvora sola, la gent de Canet simulaven matar-la; aleshores, del seu ventre sortia sang, que no era altra cosa que vi que feien rajar d'un bot amagat. Podria ser que fos una figura efímera, sense estructura consolidada, canviable cada any.

També a Canet, com a una comparsa més del castell de Santa Florentina, existia un animalot anomenat *drach momarota*, amb un llarg coll i una cua prolongada, lleig, terrorífic i singular perquè treia foc pels queixals, del qual es conserven algunes fotografies⁴.

Totes aquestes dades són arguments en favor de la hipòtesi que sustenta que, si més no a partir de finals del segle XIX, la paraula «momerota» devia ser més un adjectiu que no pas un nom propi. De fet encara avui a Mataró, Premià de Mar, Canet i Llavaneres hi ha gent que recorda que la generació dels seus avis usaven el mot en frases com «no facis el momerota» o «estàs com una momerota» i, fins i tot, alguna persona encara avui usa la paraula en la parla quotidiana. A Mataró, segons els testimonis orals que hem recollit, es pronunciava com a «mamarota».

El mot, com a adjectiu, conté significats sensiblement diferents en funció de l'indret: des d'aturat a estrany, passant per beneit o extravagant. També es refereix a cosa o persona grossa, lletja, estrafolària, desmanegada, mal vestida, bruta... I, com a nom o substantiu, el mot devia identificar de forma genèrica una figura festiva d'aire monstuós que engrescava la gent amb jocs i corredisses especialment per les festes de Carnestoltes.

Dibuix de com devia ser la Momerota de Canet, extret del *Costumari català. El curs de l'any*, de Joan Amades i Gelats, volum II, p. 119.

ARREL DE LA PARAULA

Sense pretendre un estudi etimològic aprofundit, presentem dues possibilitats quant a l'arrel de la paraula Momerota. Una ens remet a Mom i, l'altra, deriva de Mòmia.

a) *Momos* en grec i *Momus* en llatí era el déu del riure, de la burla, el sarcasme i la ironia, fill de la son i de la nit. Va ser expulsat de l'Olimp perquè es va mofar de l'home que Vulcà havia construït.

Al diccionari del Català Medieval de Lluís Faraudo, Mom significa gest, figura o burla, executats en públic en ocasió de festes i com a divertiment. Al *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell i a *l'Espill* de Jaume Roig, hi surt força vegades amb aquesta accepció i també com a moixiganga, comparsa, festa popular, farsa, ball o entremès.

Al diccionari castellano-catalán de la Impremta Pablo Riera de Reus, editat l'any 1836, Momeria és moneria, postura.

Al diccionari Llobart valencià-castellà de 1887, Momeria és l'«ejecución de cosas o acciones burlescas con gestos y figuras».

A València, la Moma és una comparsa popular que apareix a la cavalcada de la vigília del Corpus.

L'arrel Mom ens portaria a l'ús del mot momerota com a figura extravagant, estrafolària, monstruosa, estranya.

b) Mòmia prové del baix llatí *mumia* i aquest de l'àrab *mumiya*, que ve de *mum*, mot d'origen persa que vol dir «cera, substància bituminosa» amb què embalsamen els cadàvers.

Al diccionari d'Alcover-Moll, hi figura el mot *Momeroça*, amb el significat de «ninot espantaocells», documentat a Granollers i a Llinars del Vallès.

Aquesta arrel, Mòmia, coincidiria amb el significat que se li dóna a momerota a Sant Andreu de Llavaneres: aturat, estaquirot, mussol, sense expressió, que fa nosa. Així doncs, aquestes dues (Mom i Mòmia) són les probables arrels del mot momerota, tant present al Maresme. Amb tot, cap diccionari consultat fa esment de la paraula completa amb la inclusió de la «t» com a setena lletra. Únicament Joan Amades, la documenta amb la «t» en la parla quotidiana de la gent.

Tot i que els diccionaris no ens ho deixen del tot clar, podem relacionar Momerota amb Mom (comparsa, gest, burla) i/o amb Mòmia (cosa aturada). La figura que uneix perfectament els dos conceptes (estrany i aturat) és l'espantaocells, justament la paraula sinònima de momeroça i utilitzada, segons Alcover-Moll, a la zona de Granollers.

UNA REFERÈNCIA EN NEGATIU

A banda de la constatació del folklorista Joan Amades quant a l'ús del mot momerota en la parla dels mataronins del tombant de segle, l'única referència certa que confirma l'existència d'una momerota a Mataró, la trobem en el periòdic local *El Clamor de la Marina* de 19 de febrer de 1882, i és gràcies a la descoberta de Pere Maria Ibern i Imma Caballé.

En plena època de Carnaval, el cronista ens fa saber que la bèstia existeix justament perquè es congratula de la seva possible desaparició: «Vemos con satisfacción que decaigan las malas costumbres y hasta ahora, a Dios gracias, no hemos visto aquella mumarota de la caña y el higo». Sabem doncs que havia existit un element festiu estrofolari, un dels portants del qual accionava una canya amb què feia jugar la canalla al joc de la figuereta. O tal vegada no era una figura amb estructura i era només una persona disfressada.

De fet, el joc de la figuereta, sí que tenia una implantació geogràfica molt gran. Joan Amades, ja a la seva època, parlava que antigament en molts indrets qui feia ballar la figuereta portava al coll una bóta de vi. Hi jugaven també els adults. Als qui tocaven la figa amb les mans els ventaven cops de canya, els qui l'agafaven amb la boca, se la menjaven i, com a premi, rebien un traginyol de vi. D'aquí ve el qualificatiu de *figa i trago*.

Una altra dada que podria ser significativa ens arriba d'un document oficial de mitjan segle XIX en què l'Ajuntament de Mataró, atesa l'absència prolongada de figures a la ciutat, proposa engegar una subscripció pública per restablir, pel que fa a les comparses festives, «alguno de los usos antiguos»⁵. Per aconseguir això, hom preveu construir quatre Gegants, una Àliga i una Mulassa. A l'hora de la veritat, al juliol de 1853, s'estrenen només tres Gegants. L'Àliga i la Mulassa queden per fer. És clar que l'Àliga havia existit a Mataró des de molt antic, en canvi, de la Mulassa no en tenim cap notícia anterior. És aquesta Mulassa desapareguda una Momerota carnavalesca anterior a la de la canya i la figa?

Ens inclinem a pensar que al llarg del segle XIX, de momerotes, enteses com a elements estranys zoomorfes o antropomorfes, n'hi va haver diverses i amb caràcter efímer, no com ara que és una figura, per entendre'ns, amb DNI i permanent.

Dibuix d'un personatge que fa ballar la figuereta, segons una auca de festes i costums de Barcelona del segon terç del segle XIX.

Extret del *Costumari català. El curs de l'any*, de Joan Amades i Gelats, volum II, p. 87.

El més probable és que, a finals del segle XIX i principis del XX, en la zona geogràfica del Maresme, amb el mot momerota s'identificaven les construccions o personatges que, amb posat estrofolari o monstuós, activaven corredisses i jocs participatius entre la gent àvida de festa. Més que una figura fixa i inalterable, devia ser una figura efímera, renovada periòdicament, fins i tot anualment, a la manera que avui es presenta el personatge cíclic d'en Pellofa, el Carnestoltes mataroní.

LA TRAJECTÒRIA DE LA MOMEROTA

Amb més de trenta anys de vida, la Momerota és una figura consolidada i imprescindible en el text festiu mataroní. Participa activament a la Festa Major de Mataró, la festa de Sant Jordi i les festes de barri de la ciutat. Promou amb èxit un acte de Les Santes dels de nova creació: l'Escapada a Negra Nit. No falla mai a la cita de la rua de la festa que la va veure néixer: el Carnestoltes. Participa arreu de Catalunya en tota mena de correfocs, cercaviles i trobades de foc.

L'any 1992, l'artista solsoní Manuel Casseres duu a terme una remodelació integral de la figura. Destaca el canvi en el tram intern: passa a ser de fusta a metall poc pesant.

La Momerota disposa des del primer dia d'un ball propi, amb música d'Assumpta Valls i coreografia de Montse Calsapeu. Es tracta d'una successió de saltirons, petites i mitges voltes, desplaçaments i culejades que es rematen amb uns moviments en cercle progressivament accelerats. Al final, s'encabrita i fa espetegar les carretilles.

La figura es mou acompanyada pel so de les gralles i els tabals d'una vintena de músics que formen una agrupació estable. La colla que li dona vida està formada per uns quaranta portadors. Van vestits amb bata ampla de carnisser, faixa, pantalons negres, espartenyets tradicionals d'espart i una boina al cap, a semblança dels treballadors dels escorxadors de l'època.

La Momeroteta sorgeix tres anys després del naixement de la seva mare. Es presenta públicament durant Les Santes de 1982. Boris Ruiz construeix, igualment, la testa de cartró. Tota ella recorda molt la Momerota, però és més petita i es distingeix perquè treu la llengua per la boca. Com la seva mare, està feta de metall, vellut i pasta de paper. Té un punt de foc a cada banya.

Disposa de ball propi, compost pels Grallers de Cabrils. De primer, la Momeroteta dansa una mena de valset fet de ziga-zagues, diagonals, salts i quarts de volta, després es mou en formes circulars i bots més marcats i acaba amb un seguit de giragones molt ràpides. La coreografia és també de Montse Calsapeu. La colla està formada per una vintena de nens i nenes que sempre tindran opció de ser, en fer-se grans, momeroters de ple dret.

Nicolau Guanyabens i Calvet

NOTES

- 1.- La informació sobre aquest apartat ha estat recollida en converses amb persones del grup promotor, els primers grallers i els primers momeroters. Un agraïment especial a Pep Comas, Andreu Carretero, Imma Vilatersana, Lluís Hugas i Jordi Solà.
- 2.- Correm el risc de deixar-nos algun nom i per això demanem disculpes per avançat. En aquell temps, no es duïen llistes de participants i en les converses amb els primers portadors no hem pogut precisar les dades.
- 3.- Joan Amades i Gelats. *Costumari català. El curs de l'any*. Volum II. Salvat Editores, S.A. Edicions 62, S.A. (Barcelona 1982), 119.
- 4.- Un agraïment a Pol Ducable i Rogés per la seva col·laboració en la cerca d'informació documental i fotogràfica sobre el Drac Momerota de Canet.
- 5.- Arxiu Municipal de Mataró. Acords del Consistori, de 27 de juny de 1851.